

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Ужгородського університету

Серія

ЕКОНОМІКА

спецвипуск 28

Частина III

2009

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ЕКОНОМІКА

Спецвипуск 28

Частина III

2009

Редакційна колегія:

- | | |
|-----------------------------------|--|
| Мікловда Василь Петрович | - доктор економічних наук, професор, чл.-кор. НАН України, завідувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу, декан економічного факультету Ужгородського національного університету (<i>головний редактор</i>) |
| Пітюлич Михайло Іванович | - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Ужгородського національного університету (<i>заступник головного редактора</i>) |
| Надь Наталія Мирославівна | - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету (<i>відповідальний секретар</i>) |
| Слава Світлана Степанівна | - кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету |
| Лендел Михайло Андрійович | - доктор економічних наук, член-кореспондент Української академії аграрних наук, професор кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету |
| Балян Ануш Валеріївна | - доктор економічних наук, член-кореспондент Української академії аграрних наук, директор Закарпатського інституту агропромислового виробництва Української академії аграрних наук |
| Рушак Михайло Юрійович | - доктор економічних наук, професор кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету |
| Даньків Йосип Якимович | - кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та аудиту Ужгородського національного університету |
| Сембер Степан Васильович | - кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри банківської справи Ужгородського національного університету |
| Пітюлич Михайло Михайлович | - кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри фінансів Ужгородського національного університету |

Рецензенти:

Доктор економічних наук, професор **О.К. Алмашій**

Доктор економічних наук, професор **В.І. Ярема**

Адреса редакції: 88008, м. Ужгород, пл. Народна, 3,

Економічний факультет Ужгородського національного університету, кім. 44

Тел./факс: (03122) 3-23-67, 61-23-13.

Електронна пошта: bsc@univ.uzhgorod.ua

Видається з 1994 року.

Свідцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 року.

Затверджено додатком до постанови президії ВАК України від 9 лютого 2000 р., №2-02/2 і включено до переліку №4 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Затверджено вченою радою Ужгородського національного університету, протокол №10 від 29.10.2009 р.

ISBN: 0869-0782

© Ужгородський національний університет, 2009

ПОЗАБАНКІВСЬКИЙ ГРОШОВИЙ ОБІГ ЯК ДЖЕРЕЛО ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Москаленко Н.В.

У статті розглянуто проблеми, що зумовлюють існування в Україні тіньової економіки, яка набула значних обсягів та специфічних форм прояву. Охарактеризовано сутність незаконної економіки, проведено аналіз позабанківського грошового обігу як основи тіньової економіки, пріоритетних напрямів протидії мінізації. Визначено чинники, що призводять до зростання рівня нерегульованої економіки, проаналізовано взаємозв'язок готівкового обігу з незаконними операціями.

Кількість бібліографічних посилань – 5, мова – українська.

Ключові слова: позабанківський грошовий обіг; тіньова економіка; легалізація незаконних коштів; обіг капіталів; грошові потоки; іноземна валюта.

ВСТУП

Тіньова економіка - це явище небезпечним для суспільства, оскільки масштаби її розвитку все більше охоплюють усі сфери економічного та соціального життя. За підрахунками спеціалістів, Україна входить до двадцяти країн із найбільш розвиненим тіньовим сектором господарювання. Тому на сучасному етапі соціально-економічної трансформації, особливо в період кризових явищ в Україні дослідження проблем тіньової економіки, вирішення конкретних шляхів і напрямів протидії її масштабному розвитку є одним з пріоритетних завдань держави та суспільства.

Функціонування тіньової економіки поряд з легальною призвело до суттєвого скорочення у структурі доходів бюджету. Унаслідок того, що обсяги тіньової економіки не можуть бути повністю враховані офіційною статистикою, розроблення спеціальних методів обліку й оцінок є актуальним завданням сучасного етапу розвитку країни.

Увага вчених, практиків та урядів найбільш уражених тіньовими процесами країн сконцентрувалась на цій проблемі в ході розробки механізмів державного управління протидії відмиванню доходів, отриманих від нелегальної господарської діяльності, та усвідомленням того, що інші доходи злочинного походження мають не менш деструктивний і руйнівний потенціал для розвитку та глибоких ринкових зрушень у національних економіках.

Проблеми, пов'язані з темою цього дослідження, є предметом вивчення багатьох вітчизняних авторів. Серед робіт, присвячених різним проявам легалізації доходів та напрямкам державної політики щодо протидії відмиванню брудних коштів, можна назвати публікації О.Бандурко, З.Варналія та ін. Достатньо ґрунтовною є монографічна праця

О.Барановського, у питанні боротьби з тіньовою економікою якій комплексно розглядається економічні та правові аспекти. Міжнародний досвід ґрунтовно й повно дослідив Т. Качка. Водночас необхідно зазначити, що у вітчизняній літературі занадто великий акцент зроблено на правових питаннях теми, однак, недостатньо розкриваються економічні, особливо фінансові, проблеми, які часто є визначальними факторами, що впливають на існування тіньової економіки. Крім того не всі автори наважуються дати свої рекомендації щодо економічного та правового напрямів удосконалення і реформування державного впливу на проблему дослідження. Потребують подальшого вирішення питання тіньового обігу готівкових коштів та напрямів зменшення кількості не облікованих коштів в економіці держави.

У процесі дослідження, використовуючи логічний метод та метод узагальнення проаналізовано розвиток тіньової економіки в Україні, її вплив на банківський та позабанківський грошовий обіг.

Метою дослідження є виявлення ключових проблем, пов'язаних і скороченням масштабів розвитку тіньової економіки, та визначення шляхів їх комплексного вирішення для досягнення стійкого та ефективного соціально-економічного розвитку українського суспільства.

1 ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Треба визнати, що наявність тіньової економіки в державі - це серйозна проблема. Вона негативно проявляється в соціально-політичній, економічній сфері, підриває міжнародний авторитет держави. Захисна система держави, її здатність протидіяти тіньовому сектору сьогодні серйозно ослабла. Основних причин тому декілька.

Насамперед, це економічні. Слабкий контроль фінансових потоків, запобігання незаконним переводам капіталів за кордон, зіставлення доходів та

Москаленко Наталія Віталіївна, ст. викладач Національного університету державної податкової служби України, тел. 0977933111, e-mail: navimo @ukr.net

видатків юридичних та фізичних осіб, значний обіг готівкових неконтрольованих коштів.

По-друге, відсутність надійного антикорупційного законодавства. Наявність слабкої правової системи. Недостатньо відпрацьовані та адаптовані до сучасних умов господарювання правові методи боротьби з тіньовою економікою.

По-третє, правовий нігілізм усіх верств суспільства, втрачаються традиційні моральні орієнтири та принципи. Унаслідок цього з'являються підстави для розвитку тіньового сектору господарювання, розширюються його масштаби та поширюються відповідні негативні явища в економіці.

Головними технологіями тінізації економіки і, відповідно, основними формами прояву тіньових доходів у сучасній Україні є такі:

- тіньова зайнятість і нелегальне виробництво товарів і послуг;
- приховування прибутків підприємств і доходів громадян від оподаткування, необґрунтовані податкові пільги та заборгованість із заробітної плати;
- шахрайство у фінансово-кредитній сфері та у ціноутворенні;
- масове розкрадання державної власності, в тому числі у процесі її роздержавлення та приватизації;
- комп'ютерна злочинність;
- відмивання "брудних" грошей (капіталу).

Незадовільне функціонування грошово-фінансової системи України, що призводить до переміщення грошей у позабанківський тіньовий обіг, сприяє тінізації та криміналізації національної економіки та відпливу капіталу за межі України, чим створюються істотні загрози для національної безпеки.

За даними рахункової палати України, рівень тіньової економіки у країні набуває загрозливих обсягів і становить 40% ВВП. Це свідчить, що значна частка грошової маси в національній валюті обертається поза банками і не контролюється з боку банківської системи. Водночас у розвинених країнах світу частка готівки у структурі грошової маси не перебільшує 3-5%. [1]

За інформацією НБУ, у 2008 р. за межами банківської системи перебувало 32% грошової маси в національній валюті [5]. Ці кошти широко використовуються для розрахунків у тіньовому секторі економіки, перетворившись на постійний інструмент незаконних валютних операцій. Позабанківський обіг грошових коштів суттєво знижує ресурсні можливості вітчизняної банківської системи, позначається на кредитних та інвестиційних пропозиціях. Значні обсяги грошей, що перебувають у позабанківському обігу, є фінансовою базою тінізації та криміналізації економіки України. Іноземна валюта визнається тіньовою економікою як основний засіб обігу, а гривня використовується лише для легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Варто зауважити, що тіньовий грошовий обіг є сприятливим середовищем для утворення та панування кримінальних капіталів, причому в цьому процесі бере активну участь і легальна банківська система. За

останні 10 років з України вивезено від \$20 до \$40 млрд., які здебільшого легалізовані в офшорних зонах. Вивезені капітали повертаються в Україну у вигляді іноземних інвестицій та кредитів.

Спрямування грошових потоків повз реальний сектор національної економіки сприяла та економічно невиважена грошово-кредитна політика. Головним її недоліком експерти вважають те, що впродовж тривалого часу параметри грошової маси узгоджуються не з обсягами ВВП і товарної маси, а з надходженням кредитів і позичок ззовні.

Поповнюють тіньовий позабанківський грошовий обіг також і неповернені кредити. За даними НБУ, на початок 2008 року заборгованість за ними становила 2,52 млрд. грн. (15,8% у загальному обсязі кредитів, наданих суб'єктам господарської діяльності та населенню) [5]. Значного поширення набули банківські операції з переказу безготівкових коштів у невраховану готівку. Подібні операції є суттєвою статтею неконтрольованого прибутку більшості комерційних банків.

В основних галузях економіки України, за висновками РНБО, сформувалася мережа посередницьких фірм, які обслуговують великі, переважно державні, підприємства, що виробляють ліквідну продукцію. Ці структури стали ланкою між занепадаючою легальною і процвітаючою нелегальною економікою, і саме вони повернули грошові потоки у позабанківський обіг, у тому числі шляхом тінізації експортно-імпортних операцій. За даними НБУ, тільки за останні три роки фактичне неповернення в Україну валютних коштів від здійснених експортно-імпортних операцій сягнуло 7,5 млрд. грн. [5].

Існуючі проблеми у цій сфері свідчать про недостатню роботу виконавчої влади щодо створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, а також про відсутність протидії тінізації та криміналізації грошового обігу.

2 ПОЗАБАНКІВСЬКИЙ ГРОШОВИЙ ОБІГ

У позабанківському обігу обертається готівка, яка належить фізичним особам, тобто населенню, і та, що перебуває в касах підприємств (15-20% від загального обсягу готівки). Друга частина коштів фізичних осіб - їх заощадження, розміщені в комерційних банках у вигляді депозитів.

Готівка в іноземній валюті обертається у двох видах:

- легальному (формується при офіційному перетинанні кордону: відрядження, туристичні поїздки, поїздки у приватних справах і під час оплати праці й послуг фізичних осіб за кордоном). Обсяг готівки в легальному вигляді відображається через платіжний баланс країни і таким чином може бути більш-менш точно визначеним;

- нелегальному (обертається в тіньовій економіці і не враховується офіційною статистикою). Так, за підрахунками експертів, щорічно у населення "осідає" 2-5 млрд. дол. США, які, в основному, обслуговують тіньову економіку, в тому числі її

кримінальну складову. У цілому, у населення перебуває 10-15 млрд. дол. США [1].

Зростання обсягів позабанківського обігу готівки як у національній, так і в іноземній валюті має такі негативні наслідки:

- зменшується пропозиція іноземної валюти на внутрішньому міжбанківському валютному ринку. Це ускладнює можливість встановлювати реальний курс гривні стосовно іноземних валют, а за рахунок зниження запропонованої валютної маси курс гривні є нестабільний;

- значно скорочуються можливості збільшення валютних резервів держави, що знижує стабільність національної грошової одиниці;

- значно скорочуються інвестиційні й кредитні ресурси країни, що створює штучний попит на іноземні кредити і призводить до збільшення зовнішнього державного боргу та заборгованості юридичних осіб;

- зменшується база оподаткування за рахунок наявності тіншового обігу готівки;

- збільшення обсягів позабанківського обігу готівки сприяє дальшому поширенню тіншової економіки;

- значні обсяги позабанківської готівки - суттєве джерело впливу валюти за кордон [2].

Аналіз показує, що існують такі основні джерела зростання обсягів позабанківського обігу готівки в національній та іноземній валюті:

1. Перевищення доходів населення над їх витратами. Значне джерело збільшення коштів у населення, не включених до банківського обігу.

2. Наявність позитивного сальдо купівлі-продажу іноземної валюти населенням.

3. Найбільше джерело зростання обсягів позабанківського обігу готівки в національній та іноземній валюті належить участі населення в тіншовій економіці.

4. Ухилення від оподаткування та переведення безготівкових грошей у готівкові та виплата потім заробітної плати готівкою в «конвертах».

5. Утримування юридичними особами оборотних коштів у готівковому вигляді та їх наступні розрахунки між собою, між юридичними і фізичними особами готівкою. В умовах України основні чинники цього - високий податковий тиск на підприємства, нерегульованість і незавершеність економічного законодавства, фінансова нестабільність і платіжна криза. Російськими дослідниками наводяться схожі до українських чинників причини зростання позабанківського обігу: ухилення від податків - 44% респондентів, потреба в готівці для неформальних витрат - 36%, економічна та політична нестабільність - 32% [4].

6. Високий рівень доларизації економіки.

Наведені джерела є одночасно й чинниками зростання обсягів позабанківського обігу готівки.

Варто виділити три основних шляхи використання населенням готівкової іноземної валюти:

- формування заощаджень в іноземній валюті, не схильних до інфляції;

- обслуговування тіншового товарообігу всередині країни (продаж-купівля нерухомості, автомобілів тощо);

- фінансування «човникової» торгівлі.

ВИСНОВКИ

Нездатність контролювати державою наявні грошові ресурси пов'язана насамперед з відсутністю довіри з боку населення, юридичних осіб до договорів, процентних ставок, валютних курсів, постанов і політики уряду та НБУ. Відомо, що багато в чому вартість грошей заснована на довірі. Поки що населення, кредитні організації та підприємства віддають перевагу обміну значної частини вільних коштів на іноземну валюту. Втрата довіри до кредитної системи і держави не дає можливості послабити найсильніший тиск на курс гривні й валютні резерви НБУ, що переконливо доводить досвід років незалежності України. Активність заощаджень громадян, спрямована на фінансовий ринок, залежить від ступеня довіри до фінансового ринку, розміру і мети.

Таким чином, переміщення грошей у позабанківський тіншовий обіг, сприяє тінзації і криміналізації національної економіки та відпливу капіталів за межі України, чим створюються істотні загрози для національної безпеки.

Виведення з тіншового сектору значних обсягів грошової маси (у вигляді в основному позабанківського обігу готівки) і включення їх до офіційного економічного обороту країни - одне з найгостріших питань виходу вітчизняної економіки з кризи, що насамперед зумовлює необхідність у системному комплексному підході до вирішення проблеми, та особливу увагу потрібно звертати на економічні, правові, інституційні, технічні та профілактичні заходи, кожний з яких має містити комплекс засобів для зниження тіншової економіки.

Подальше залучення до офіційного господарського обороту коштів, що обслуговують тіншові економічні операції або вивезені за кордон, потребує розробки спеціальної довгострокової політики легалізації тіншових капіталів некримінального походження з максимальним збереженням нагромадженого у цьому секторі позитивного технологічного, організаційного, фінансового та людського потенціалів. Для цього необхідно:

- запровадити на певний перехідний період (тривалістю не менше року) політику амністії щодо тіншового капіталу через відкриття йому шляхів для легального інвестування за одночасної протидії його поверненню в «тінь»;

- передбачити повне звільнення від оподаткування легалізації коштів, які спрямовуються (у грошовій чи товарній формі) на інвестиційні потреби;

- законодавчо врегулювати правові гарантії не переслідування власників детінізованих некримінальних капіталів;

- посилити контроль, над впливом капіталів за межі України.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Княжанський В. "Чорний налі" - на світло!!! День.- 2001.- № 16 (26 січня)-с.12-13
2. Панченко Ю. Экономика сбрасывает тень// Коммерсант.- 2009.-№5.с.14-17
3. Попович В. Поняття, структура та методи оцінки обсягів тіньової економіки в наукових розробках вітчизняних та західних вчених // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - № 3.
4. <http://soskin.ukraine.portal>
5. <http://bank.gov.ua>

УДК 657.6 (075.8)

ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ТОВАРООБОРОТОМ ПІД ВПЛИВОМ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Муравський В.В.

Досліджується можливість повної автоматизації обліку. Обґрунтовано необхідність системного підходу до розгляду питання автоматизації діяльності торговельного підприємства. В дослідженні використано методи аналізу, абстрагування та наукової футурології. Встановлено межі повної автоматизації обліку та управління з використанням інформаційних технологій. Подано авторське бачення місця та ролі інформаційних технологій в автоматизованій системі обліку та управління товарообороту.

Кількість бібліографічних посилань - 7, мова – українська.

Ключові слова: облік, автоматизація обліку, управління, інформаційні технології в обліку.

ВСТУП

Однією із функцій суспільного середовища як і будь-якої іншої системи є отримання й оброблення інформації та формування на її основі управлінських рішень, які шляхом самоорганізації визначають існування та подальший розвиток такої системи. Науково-технічна революція створює сприятливі умови для розвитку суспільства, проте яким чином буде використовуватися досягнення науки й техніки залежить від конкретної соціально-економічної підсистеми суспільства, внаслідок чого може проявлятися дисгармонія та диспропорція між ступенем науково-технічного розвитку як окремих національних суспільств, так і різноманітних сфер людської діяльності в межах суспільства. Для недопущення інформаційної нерівності в Україні був прийнятий Закон України „Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки [1].

Провідну роль в науково-технічному розвитку відводиться системі обліку та інформаційним технологіям. В законі фокусується увага на можливості виникнення соціально-економічної та

інформаційної нерівності між державами та регіонами, в яких проявляється різний ступінь розвитку електронних секторів економіки (електронного бізнесу, безготівкових розрахунків за товари й послуги тощо) та існують суттєві відмінності в темпах збільшення номенклатури та обсягів товарів (послуг), які виготовляються, реалізуються, доставляються з використанням інформаційних технологій. Фактично цим законом окреслено коло наукових проблем, які знайдуть висвітлення в здійсненому науковому дослідженні.

Під впливом автоматизації виробничої діяльності керівництво підприємства в подальшому все більше зосереджує свою увагу на скороченні адміністративних витрат на утримання управлінського, в тому числі й облікового штату. Зменшення кількості працівників в умовах й так завантаженого роботою облікового відділу жодним чином не сприятиме вдосконаленню автоматизованого обліку в управлінні підприємством. Традиційні засоби автоматизації практично вичерпали свій ресурс і не приносять бажаного ефекту від скорочення трудомістких ділянок облікової роботи. Тому актуальним стає питання повної автоматизації облікової роботи разом із збільшенням інтелектуальних знань бухгалтерів щодо аналітичного осмислення облікової інформації. Думка про повну автоматизацію діяльності людини не є новою, ще

Муравський Володимир Васильович, аспірант кафедри обліку у виробничій сфері Тернопільського національного економічного університету, м. Тернопіль тел. 0503772212, e-mail: vavanm@gmail.com